

КОНВЕРТАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ У ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

Лазаренко І. С.

*Аспірант кафедри соціальних структур та соціальних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

В статті розглядається проблема соціальної допомоги як форми реалізації соціального капіталу індивідів та груп. Ведеться мова про важливість соціальної допомоги для розвитку соціального капіталу суспільства. Власне, концепція соціального капіталу та доробок П. Бурдьє, Дж. Коулмана, Р. Патнєма, Ф. Фукуяма використовується для пояснення соціальної допомоги та її ролі в сучасному суспільстві. Встановлюється, що складові соціального капіталу: цінності, довіра та мережі асоціацій лягають в основу дослідницької схеми соціальної допомоги як базису підтримки не лише соціальної стабільності, а й розвитку суспільства.

Також розглядають практики соціальної допомоги як засобу конвертації соціального капіталу. Зважаючи на це, пропонується аналіз основних концепцій соціальних практик та їх тлумачення в руслі вивчення практик соціальної допомоги. Наводиться авторська класифікація практик соціальної допомоги. Доводиться позитивний характер поширення практик соціальної допомоги як засобу конвертації соціального капіталу суспільства.

В статье рассматривается проблема социальной помощи как формы реализации социального капитала индивидов и групп. Идет речь о важности социальной помощи для развития социального капитала общества. Собственно, концепция социального капитала и наследие П. Бурдьё, Дж.Коулмана, Р. Патнэма, Ф. Фукуямы используется для объяснения социальной помощи и ее роли в современном обществе. Устанавливается, что составляющие социального капитала: ценности, доверие и сети ассоциаций ложатся в основу исследовательской схемы социальной помощи как базиса поддержки не только социальной стабильности, но и развития общества.

Также рассматривают практики социальной помощи как средства конвертации социального капитала. Учитывая это, предлагается анализ основных концепций социальных практик и их толкование в русле изучения практик социальной помощи. Приводится авторская классификация практик социальной помощи. Доказывается положительный характер распространения практик социальной помощи как средства конвертации социального капитала общества.

The paper deals the problem of social assistance as a form of social capital implementation in groups of individuals. It is about the importance of social assistance for the development of social capital. Actually the concept of social capital and inheritance of P. Bourdieu, J. Koulman, R. Putnam, F. Fukuyama used to explain social assistance and its role in modern society. It is established that the social capital components: values, trust and networks of associations form the basis for the research of social assistance schemes. Actually it is a basis of support not only to social stability, but also the development of society. Social assistance appears as a form, which is capable to convert a social capital. Based on trust these groups are able to function without statutory and regulatory provisions. This gives them the flexibility and ability to respond quickly on challenges of our time. Also values provide reproducible interactions. And network can be redistributed and increase communication, resources, information, and more.

Also consider the practices of social assistance as a means of conversion of social capital. Given this, proposed the analysis of the basic concepts of social practices and their interpretation in line of social assistance practices study. Special attention is given to research a social assistance practices in Ukrainian society. It is emphasized on the fact that despite the difficult financial situation of ukrainians, they are frequently involved in philanthropic activities. And also provides social assistance practices, which were attended by ukrainians the last 12 months.

We present the author's classification practices of social assistance. It proved positive nature in spread of social assistance practices as a means of converting social capital of society.

Ключові слова: соціальна допомога, практики соціальної допомоги, соціальний капітал, цінності, довіра, мережі, асоціації, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Науковий доробок представників різних гуманітарних наукових шкіл демонструє постійну увагу до феномену соціальної допомоги. Однак, соціологи досить стримано підходять до вивчення даної теми. Разом з тим представники інших шкіл частково спираються на напрацювання відомих соціологів в цій галузі, таких як Т. Парсонс, Р. Мертон, Е. Гідденс, Дж. Мід,

Г. Блумер. Поряд з цим ми вважаємо, що природа соціальної допомоги належить до предметної сфери соціології, адже передумови для надання такого роду захисту стосуються зрушень в соціальному просторі. Аналогічно і характер соціальної допомоги також виходить за межі виключно бюрократично визначених процедур. Однак і досі залишається відкритою тема концептуальних засад вивчення даного феномену в соціології.

Разом з тим, концепції соціального капіталу, котрі набули популярності наприкінці XX століття та продовжують залишатись у полі зору соціологів, економістів, політологів, і в наш час мають широкі евристичні можливості і в дослідженнях соціальної допомоги. Таким чином ми використовуємо концепцію соціального капіталу для побудови дослідницької схеми соціальної допомоги.

Отже, соціальна допомога реалізується більш стабільними верствами населення, які вкладають власний капітал (наявні або потенційні ресурси) для того, щоб: 1) надати можливість реалізуватись нестабільним верствам; 2) розширити свої можливості реалізації ресурсів, встановити нові важливі взаємозв'язки в рамках нових груп та мереж; 3) відновити відносну стабільність суспільства для покращення умов накопичення та реалізації соціального капіталу обох груп. Таким чином, конвертація соціального капіталу відбувається через виконання специфічних практик – практик соціальної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про актуалізацію проблематики соціальної допомоги серед суспільствознавців західної школи, таких як М. Річмонд, Ф. Нойман, Ш. Рамон, Г. фон Хамеркамп, С. Шардлоу та ін. Вітчизняні наукові розвідки пов'язують із дослідженнями В. Буяшенко, О. Горпинич, Н. Іванова, В. Коляденко, А. Сіленко, В. Андрущенко, М. Лукашевича, І. Миговича та ін.

Для тлумачення феномену соціальної допомоги з позицій концепцій соціального капіталу необхідно звернутись до П. Бурдьє, Р. Патнема, Н. Ліна, Р. Берта, Ф. Фукуяма. Вітчизняну групу дослідників цього феномену складають Е. Гугнін, О. Демків, А. Колодій, М. Лесечко, Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Сасенко, Ю. Середя, В. Степаненко, А. Чемерис, В. Чепак та Н. Черниш.

Крім цього, визначення практик соціальної допомоги неможливе без теоретичних основ теорії соціальних практик, окреслених у працях М. Вебера, Т. Парсонса, П. Бурдьє, Е. Гідденса, Г. Грфінкеля.

Виходячи із поставленої проблеми, **мета** статті полягає у визначенні характеристик соціальної допомоги, які дозволяють ідентифікувати її як форму конвертації соціального капіталу.

Виклад основного матеріалу. Коріння теоретичних основ концепцій соціального капіталу лежить ще у доробках соціальних філософів Середньовіччя. Найбільш помітними постають теорія суспільного договору Ж.-Ж. Руссо, «війна всіх проти всіх» Т. Гоббса, обов'язок держави та суспільства укладати угоду задля угоди досягнення злагоди та соціального порядку Дж. Локка, «функціональна анатомія» А. де Токвілля. Концептуальні підвалини також були закладені класиками соціології – О. Контом, Г. Спенсером (функціональна солідарність), Е. Дюркгеймом (соціальні факти) та М. Вебером (теорія соціальної дії). Доробок цих науковців в подальшому вплинув на становлення концепцій соціального капіталу. Однак найбільш помітний внесок у розробку концептуальних засад соціального капіталу належить П. Бурдьє, Р. Патнему, Дж. Коулмену та Ф. Фукуямі. Узагальнюючи їх напрацювання, за основу дослідження запропоновано взяти наступні складові соціального капіталу: 1) цінності та норми; 2) довіра; 3) групи та мережі. Власне, пропонуємо розглянути їх детальніше.

Прихильники концепції соціального капіталу доводять, що підйом економіки в значній мірі визначається неекономічними чинниками. Відтак зростання добробуту залежить в першу чергу не від економічних факторів, а від загальноприйнятих правил і норм, з якими всі погоджуються, цінностей, які панують в суспільстві, від утверджених в ньому моделей соціальної взаємодії та здатності їх відтворювати [14, с.112-113]. Так створюються поля успіху або неуспіху суспільства. Тобто, суспільство, де нормою є соціальна активність, спроможність та бажання об'єднуватись у певні асоціації із задоволення нагальних потреб незахищених верств населення, і як наслідок функціонування мереж із надання соціальної допомоги, здатне створювати поля успіху самостійно без визначеної державою бюрократичної процедури. Основним здобутком такого суспільства є підтримання рівноваги у кількості полів успіху та неуспіху, уникнення перекосу у один бік [13, с.103]. Прикладами таких організацій, на думку Н. Гуськової, є суспільні ініціативи протидії проституції на вулиці у Франції, добровільні загони підтримки правопорядку в США та Великобританії, асоціація взаємодії населення та поліції в Японії [8, с. 157-158]. Такі організації утворились на основі цінностей, які розділяють члени групи, а також усвідомлення необхідності кооперації навколо тих значущих питань в суспільстві, які загрожують його стабільності та поступовому розвитку. Такі об'єднання не обов'язково несуть альтруїстичну суть. Члени групи об'єднались для того, щоб за рахунок підтримання стабільності краще реалізувати свій соціальний капітал.

Наступною складовою соціального капіталу, яку ми знаходимо в соціальній допомозі, є довіра. Питанню довіри та її ролі у соціальному капіталі присвячено багато праць. Так, Р. Патнем та Ф. Фукуяма відзначали провідну роль довіри у соціальному капіталі суспільства, позначаючи її як суспільне благо. Р. Патнем в роботі «Боулінг наодинці» зазначає, що: «соціальний капітал відноситься до характеристик соціальної організації, таких як довіра, норми, котрі можуть покращити

ефективність суспільства» [16, с.128]. Соціальна допомога також володіє цими ознаками, оскільки є формою соціальних відносин, заснованих на довірливих, відвертих стосунках, де індивіди керуються як загально суспільними, так і суто груповими нормами. Також варто зазначити, що соціальна допомога може виступати формою соціального капіталу у полі вирішення соціальних негараздів суспільства.

В свою чергу Ф. Фукуяма у праці «Довіра: соціальні чесноти і шлях до процвітання», також вважає стрижнем соціального капіталу довіру. Розглядаючи соціальний капітал в якості певного потенціалу суспільства, він зазначає, що цей соціальний потенціал виникає лише за наявності довіри між членами суспільства. Тобто довіра – основна складова соціального капіталу, котра позначає у членів співтовариства очікування того, що всі його члени будуть поводити себе чесно, більш менш передбачувано, з увагою ставитись до потреб оточуючих, жити відповідно до загальних норм [18, с.154]. У відповідності до концепції Ф. Фукуями, участь індивідів у наданні соціальної допомоги або із самого початку будується на довірі, адже більшість норм є неформальними, або ж спричиняє появу довіри до групи, яка утворена добровільно та регулюється і взаємодіє в мережі на тій же основі.

Наявність довіри перетворює соціальний капітал на відкритий, тобто такий, який передбачає утворення широких громадських коаліцій. Для його виникнення необхідне не лише довіра до близького кола (друзі, родичі, приятелі, колеги), а й до суспільства в цілому. Такий соціальний капітал сприяє розширенню мереж, обміну інформацією, полегшенням процесу мобільності, тобто добробуту та стабільності в суспільстві. Напротивагу відкритому, закритий соціальний капітал (bonding – обрuch, який тримає соціальний капітал всередині однієї вузької групи чи мережі) спирається на обмежену мораль та поле реалізації. Активний розвиток соціальної допомоги як моделі соціального капіталу притаманний відкритій формі. Проте такий різновид не розвинутий в Україні. Радянський період та його відлуння в незалежній Україні, який характеризувався обмеженою правлячою верхівкою, процвітанням «блату» та корупції суттєво загальмував розвиток відкритого соціального капіталу. Тому ми вважаємо, що становлення соціальної допомоги в Україні як моделі взаємодії, яка сприяє саморегуляції суспільства, зможе розкрити нові можливості для утворення відкритих громадських коаліцій, котрі в літературі іноді називають «групами Патнема». Такі групи визначають суспільство як саморегульовану систему, що є запорукою успіху, адже витрачається менше державних коштів на утримання інститутів та організацій, які слідкують за дотриманням угод та зобов'язань соціальних взаємовідносин. Тобто суспільство із відкритим соціальним капіталом накопичує та акумулює досвід реалізації економічних, культурних, інформаційних та соціальних проектів, заснованих на актах взаємності та довіри, що стають повсякденними, а відтак, відпадає необхідність існування третьої сторони – численних інститутів контролю. Якщо розглядати питання соціального захисту, то існування «груп Патнема» у соціальній допомозі надало б можливість вдвічі скоротити кількість установ із визначення об'єму, організації та надання державної соціальної допомоги [13, с.104].

Інший прихильник даної концепції, Дж. Коулман, вважав, що соціальний капітал є продуктом асоціацій (родини, громади, общини, профспілок, фірм, державних органів), а його функція полягає в наданні ресурсів групи кожному її члену. Така думка близька до позиції Ф. Фукуями. Саме через дрібні асоціації соціальний капітал підвищує індивідуальні ресурси людини. Також Дж. Коулман доходить висновку, що соціальний капітал – це «ресурси соціальних відносин і мереж відносин, які полегшують дії індивідів завдяки формуванню (взаємної) довіри, визначенню (взаємних) обов'язків та очікувань, формулюванню й запровадженню (соціальних) норм, створенню асоціацій тощо» [11]. Дж. Коулман указував на своєрідність соціального капіталу в порівнянні з іншими формами капіталу. Економічний капітал перебуває на банківських рахунках, людський капітал утілений в людях, а соціальний капітал являє собою невід'ємний елемент у структурі соціальних відносин. Володіючи соціальним капіталом, людина взаємодіє з іншими людьми, які є безпосередніми джерелами її блага [11]. Соціальна допомога як система взаємовідносин є мережею об'єднаних груп, які мають високий рівень довіри та володіють спільними нормами, зобов'язаннями та очікуваннями. А успішна реалізація норм та очікувань групи в рамках соціальної допомоги призводить до їх запровадження у суспільстві. Тобто соціальна допомога виникає в асоціаціях, проте в разі розвитку та організації в систему мереж, може втілитись у соціальний капітал суспільства.

Отже, складовими соціального капіталу виступають: 1) соціальні мережі; 2) загальні норми і переконання; 3) довіра. Якщо група, клас, суспільство володіє такими ознаками соціального капіталу, то останній можна визначати як «позитивний», який веде до розвитку суспільства, стабільності та солідарності. Відтак, запропоновано розглядати соціальну допомогу як форму взаємовідносин, яка здатна реалізовувати соціальний капітал окремих індивідів, груп, спільнот та суспільства в цілому. Таким чином, соціальна допомога розуміється як форма реалізації соціального капіталу у вигляді взаємовідносин індивідів, які виникають на основі довіри та спільних цінностей та функціонують у вигляді мереж груп, об'єднань, асоціацій, спільнот. В. Радаєв вказує на те, що всі форми соціального капіталу здатні до конвертації. На його думку, капітал, тим самим, постає як динамічний ресурс через свою здатність до конвертації. Більш того, зазначає дослідник, що капітал відтворюється саме завдяки зміні своїх форм, їх взаємному перетворенню [17, с.21]. У полі соціальної допомоги

конвертація соціального капіталу відбувається в процесі виконання соціальних практик – практик соціальної допомоги.

В руслі теорії соціальних практик слугують доробком інших теорій – теорія соціальної дії М. Вебера та Т. Парсонса, концепція габітусу П. Бурдьє, феноменологія А. Шюца, П. Бергера, теорія структуризації Е. Гідденса, етнометодологія Г. Гарфінкеля. Ми пропонуємо стисло розглянути вище згадані концепції для узагальненого розуміння практик соціальної допомоги як результату конвертації соціального капіталу. Адже якщо соціальна допомога реалізується як форма соціального капіталу через мережі асоціацій активних членів суспільства, то одиницею їх взаємодії буде практика, яку вони здійснюють в даному соціальному полі для досягнення особистісних або колективних цілей.

Вже перші розробки соціальних практик, зроблені М. Вебером та Т. Парсонсом в руслі теорії соціальної дії, надають змогу зрозуміти, що коріння соціальної практики лежить у одноразовому акті дії актора. Якщо даний акт необхідно повторити, то поступово він об'єднується із іншими та увійде до системи соціальної дії. Таким чином М. Вебер та Т. Парсонс закладають розуміння практики в соціології. Відповідно, якщо один актор або невелика група починає конвертувати власні ресурси у соціальну допомогу, здійснюючи відповідні соціальні практики, то поступово вони увійдуть до системи соціальних дій суспільства. У феноменологів П. Бергера та Т. Лукмана процес узвичаювання соціальної практики постає як хабітуалізація. Цей процес є найпростішим способом відтворення людської діяльності та її інституалізації на рівні повсякденності. Тобто двоє індивідів сконструювали взаємне розуміння повсякденності на основі типізацій і їх дії стали передбачуваними відносно один одного та значимих інших. Хабітуалізація повсякденних практик лягає в основу їх інституалізації, коли потреба вирішення питань, які постійно повторюються, перетворюють практику на норму або модель поведінки в рамках великої кількості соціальних полів. Тобто П. Бергер та Т. Луман пояснюють, що «соціальна дія, яка часто повторюється, проходить стадію узвичаювання (хабітуалізації) та стає соціальною партикою (узвичаєні дії та зразки поведінки закріплюються в соціальних практиках), на останній стадії виходить на вищий інституціональний рівень» [2, с.278]. Відповідно, якщо один актор або невелика група починає конвертувати власні ресурси у соціальну допомогу, здійснюючи відповідні соціальні практики, то поступово вони хабітуалізуються, інституалізуються та увійдуть до системи соціальних дій суспільства. Наприклад, у Скандинавських країнах, Японії та США практики соціальної допомоги узвичаїлись та широко відтворюються як всередині суспільства, так і в інших країнах. В межах країни практики соціальної допомоги здійснюються різноманітними об'єднаннями, які регулюють соціальний сектор самотужки, не підпорядковуючись державним органам. У Швеції на рівні програм із державного забезпечення частина заходів із соціальної допомоги делегується громадам. Виходячи за межі суспільства, інституалізовані практики соціальної допомоги постають у вигляді проектів із міжнародного обміну, співпраці із бідними країнами, тощо.

Одним із ключових підходів до розуміння соціальних практик є концепція габітусу П. Бурдьє. Воно означає «систему стійких та рухомих диспозицій, структурованих структур, які здатні функціонувати як структуровані структури, тобто як принципи, які породжують практики та уявлення» [4, с.102]. Для того, щоб зрозуміти сутність габітусу, необхідно співвіднести соціальні умови, в яких габітус формувалася, та соціальні умови, в яких він був приведений до дії. Тобто габітус – це умова та принцип реалізації соціальних практик. Розглядаючи соціальну допомогу з позицій П. Бурдьє, можна визначити, що габітусом є соціальна допомога. Вона виступає як засадничий принцип існування соціальної держави та умова функціонування соціального капіталу суспільства, яке реалізується у практиках соціальної допомоги. Відтак умовою, за якої соціальна допомога постає як габітус, – наявність соціального капіталу, а принцип інтеріоризації практик соціальної допомоги у соціальні структури. «Габітус як мистецтво винаходити є те, що дозволяє виробляти безкінечне число практик...» [4, с.108]. Габітус неможливо виміряти соціологічно, лише практики, які породжені та виконуються як його умова та наслідок. Відтак, стає зрозумілим, що соціальну допомогу доцільно вимірювати через її практики.

У Е. Гідденса та його теорії структуризації практика постає як одиниця дії, а відтак вона є основою соціальної системи. Соціолог пропонує розглядати соціальну реальність крізь призму практик, що відтворюються індивідами. Тобто у Гідденса практика – це основа, з якої формується як суб'єкт, та і об'єкт соціальної дійсності. А «система – вибудовування за певним зразком через простір та час соціальних відносин, які розуміються як соціальні практики» [1, с.93]. Відтак Е. Гідденс виділяє дві властивості соціальних практик: спадковість та впорядкованість. Спадковість практик виражається у принципах та звичаях, за якими передається все соціальне знання. Тобто, навіть якщо індивід намагається за певної мети, умови, обставин виконати нову практику, вона буде спадковою, оскільки базується на культурних, звичаєвих, територіальних особливостях. Практика соціальної допомоги є спадковою, оскільки має за основу філантропічну діяльність Середньовіччя, заходи благодійності та захисту убогих, старців, сиріт. А також є впорядкованою: відповідає структурі суспільства, його основним інститутам, ціннісно-нормативній системі та моделі соціального капіталу цього суспільства.

Ще одним популярним підходом у соціології, який намагається пояснити сутність соціальних практик, є етнометодологія та наукові пошуки Г. Гарфінкеля. Для етнометодології соціальні практики – це: 1) фонове знання – можливість інтерпретації дії оточуючих відповідно до накопиченого

повсякденного знання; 2) конкретна діяльність, яка поєднують слова та дії; 3) мистецтво вирішення конкретних завдань в ситуації невизначеності.

Умовою існування соціальної практики з позицій етнометодології є можливість її відтворення. Якщо практика виходить за межі одиначної дії актора та стає масовою (груповою), то вона пройшла процес рутинізації (хабітуалізації). На макрорівні цей процес краще помітний навіть на прикладі практик соціальної допомоги. Отже, в суспільствах із розвиненим соціальним капіталом (США, Японія, Скандинавські країни, Нідерланди, тощо) практики соціальної допомоги рутинізувались, тобто узвичаїлись, тому виконуються великими соціальними утвореннями: класами, прошарками. В Україні, де соціальний капітал суспільства перебуває на стадії формування, практики соціальної допомоги лише проходять період узвичаювання в окремих групах (волонтери, активісти окремих рухів, релігійні спільноти), а тому не носять масовий характер.

Проведений аналіз дозволяє нам визначити соціальну практику як дію або сукупність дій індивідів, які регламентують повсякденні інтеракції за рахунок своєї стійкості, відтворюваності та нормативного характеру. Таким чином, практики соціальної допомоги ми визначаємо як різновид соціальної практики, які відповідно до завдань та потреб, що склалися на рівні повсякденності окремих індивідів, чи груп, надаються іншими індивідами добровільно як реакція на необхідність уникнення ризиків та соціальної напруженості в суспільстві без додаткової регламентації з боку соціальних інститутів.

Українська дослідниця А. Домаранська відзначає, що попри погіршення матеріального становища українців, поширеним явищем стала участь у практиках благодійної допомоги. Фіксуючи практики благодійної допомоги, дослідниця близька до нашого розуміння практик соціальної допомоги. Відтак А. Домаранська також прив'язує їх до ціннісної системи громадян, визначає як продукт габітусу за П. Бурдьє та зазначає їх зв'язок із саморегуляцією та розбудовою громадянського суспільства. Власне, вона також відзначає, що дані практики виступають не лише як потужний інструмент соціального, культурного, економічного розвитку, а надає змогу долати кризи і постає як базис у процесі розбудови громадянського суспільства [9, с.105]. Використовуючи дані всеукраїнського моніторингу соціальних змін, дослідниця наводить такі практики благодійної допомоги, в яких приймали участь громадяни протягом останніх 12 місяців:

- Передавали речі, ліки, продукти харчування – 21,2%;
- Перераховували гроші в благодійних цілях – 20,4%;
- Брали участь у заходах зі збору коштів – 6,2%;
- Добровільно виконували роботу на безоплатній основі – 3,7%;
- Долучалися до організації благодійних концертів, виставок, дозвілля – 2,2%;
- Працювали в одній з благодійних організаціях – 1,2%;
- Залучалися до охорони громадського порядку – 1,0%;
- Організовували лікування поранених і постраждалих – 1,0%;
- Інше – 0,3%.

Далі А. Домаранська наводить категорії населення, котрим надавалась допомога. Серед них: 1) Військові; 2) Поранені військові; 3) Вимушені переселенці зі Сходу та Криму; 4) Жителі району; 5) Люди, які проживають у зоні бойових дій; 6) Хворі та інваліди; 7) Сім'ї військових; 8) Сироти у будинках дитини та інтернатах; 9) Одинокі пенсіонери; 10) Безпритульні; 11) Мешканці будинків престарілих; 12) Ув'язнені в тюрмах та колоніях [9, 107].

Показовим є те, наскільки різноманітні практики соціальної допомоги здійснюють українські християнські церкви. Н. Гаврілова наводить наступні з них: 1) Допомога малозабезпеченим; 2) Соціальна реабілітація безпритульних; 3) Забезпечення організованої матеріальної та духовної допомоги обездоленим (тут – позбавленим батьківської опіки – прим. автора) дітям; 4) Реабілітація нарко- та алко-залежних; 5) Підтримка безробітних; 6) Медичне консультування жінок; 7) Заклади безкоштовного харчування; 8) Побутова допомога інвалідам та пенсіонерам; 9) Центри духовного життя – бібліотека, комп'ютерні класи, Інтернет клуби, класи мистецтв та спортивні секції, тощо [7, 123-124].

Наше дослідження дозволяє нам сформулювати декілька класифікацій практик соціальної допомоги. По-перше, за *функціями, які виконує соціальна допомога*, ми виділяємо наступні практики:

1) Просвітницькі – здійснюється у формі надання інформації з приводу імовірних шляхів вирішення складної життєвої ситуації, адаптації до обставин, що склалися. Наприклад, консультування безробітних відносно можливостей працевлаштування, психологічна адаптація до ситуації, коли пошук іншої роботи чи зміна роду діяльності відбулась за обставин, які не залежали від людини. Тут спостерігається конвертація інтелектуальних ресурсів у практики, які з одного боку мають вигляд соціальної допомоги, а з іншого – ресурси, які реалізуючись, трансформуються у, наприклад, нові соціальні зв'язки.

2) Ресурсні – у вигляді матеріальних виплат. На відміну від державних форм захисту населення, що нараховують фінансові виплати відповідно до чинного законодавства, дана практика соціальної допомоги постає як сукупність заходів, які мають на меті матеріально підтримати людину. Такими заходами є надання харчових наборів, речей як першої необхідності, так і залежно від

індивідуальних потреб, закупівля життєво необхідних меблів, тощо. Як зазначає В. Радаєв: «серед усіх форм економічний капітал по праву займає центральне місце». Так, його конвертація у ресурсні практики соціальної допомоги головним чином покликана зменшити ризики внаслідок соціальних негараздів, стабілізувати незахищені, проблемні категорії населення. Власне, таким чином створюються кращі умови для реалізації соціального капіталу в інших сферах.

3) Реабілітаційні – допомога у вигляді різноманітних форм консультування та реабілітації з медичних питань. Тут, більше йде мова про фізичний капітал як складову соціального капіталу, який конвертується у практики соціальної допомоги. Реабілітація дозволяє налагоджувати працездатність господарських об'єктів суспільства, що є запорукою мобілізації інших складових соціального капіталу.

4) Комунікативні – здійснюються у вигляді можливості делегувати свої права професіоналам у різних галузях соціального життя. Наприклад, юридичне, адміністративне, медичне представництво.

5) Культурно-дозвілєві – постає як система культурно-просвітницьких заходів, які організовуються навколо важливих питань чи задля реабілітації та оздоровлення.

Конвертація соціального капіталу в комунікативні та культурно-дозвілєві практики соціальної допомоги відбувається для забезпечення реалізації культурного капіталу. Останній, в свою чергу «втілюється у практичному знанні, яке дозволяє людині розпізнавати стратегії та принципи дії інших господарських агентів» [17, с.24]. Конвертація соціального капіталу забезпечує статусну підтримку тих верств населення, які потрапили у стан маргінальності і запобігає повному їх «випаданню» із відповідного їм соціального середовища. Так, наприклад, відбувається юридичний захист людей, які стали жертвами шахрайства і втратили житло, майно, або безпідставно були звільнені. Така допомога запобігає поглибленню їх кризи та перехід у інший соціальний прошарок.

По-друге, *за формою організації управління закладу* із надання соціальної допомоги можна виділити такі практики соціальної допомоги:

- 1) Державні – підпорядковуються державним установам із захисту населення;
- 2) Добровільні – функціонують у вигляді добровільних об'єднань активних членів суспільства.

За групами клієнтів виділяють наступні практики соціальної допомоги:

- 1) допомога непрацездатним (у т.ч. пенсіонерам);
- 2) допомога ветеранам та учасникам бойових дій;
- 3) допомога сім'ям (багатодітним, малозабезпеченим, без годувальника тощо);
- 4) допомога дітям та молоді;
- 5) допомога алко- та нарко- залежним;
- 6) допомога хворим на СНІД [39, с.26].

Проведене дослідження дозволяє нам зробити наступні висновки. Таким чином, ми розуміємо практику соціальної допомоги як добровільну дію, внаслідок якої індивід реалізує свої особистісні або групові ресурси через мережу асоціацій на основі раціонального усвідомлення необхідності надання допомоги задля зниження соціальної напруженості у кризових групах суспільства. Якщо соціальна допомога виступає формою соціального капіталу, то практики соціальної допомоги постають як засіб, за допомогою якого капітал конвертується. Основною характеристикою практик соціальної допомоги з позицій конвертації соціального капіталу постає їх реабілітаційний потенціал. Окремі індивіди або групи та мережі асоціацій виконують практики соціальної допомоги для того, щоб за рахунок підтримання стабільності суспільства, власне окремих груп, краще реалізовувати свій соціальний капітал. В суспільствах із розвинутим соціальним капіталом конвертація соціального капіталу у практики соціальної допомоги рутинізувались та частково увійшли до системи державного соціального забезпечення. В Україні, яка лише проходить процес становлення громадянського суспільства, і де соціальний капітал перебуває на стадії розвитку, практики соціальної допомоги в більшості випадків постають як стихійні та поодинокі акції. Однак, дані Всеукраїнського моніторингу, проведеного Інститутом соціології у 2015 році, демонструють, що практики соціальної допомоги (благодійної допомоги – у дослідженнях) фіксуються, а отже є повторюваними, хоча їх відсоткова вага залишається незначною. Разом з тим, розширюється перелік категорій населення, на яких направлені практики. Відтак, варто вести мову про позитивну динаміку конвертації соціального капіталу в даному полі.

Також, практики соціальної допомоги характеризуються можливістю отримання зворотного зв'язку. Ті індивіди, котрі конвертують свої ресурси у практики соціальної допомоги вступають у нові взаємодії, розширюючи коло своїх соціальних зв'язків та їх мережі. Якщо брати до уваги, що вартість соціального капіталу зростає шляхом взаємної конвертації, то така характеристика практик соціальної допомоги як зворотній зв'язок та розширення соціальних зв'язків вкрай цінна.

Ключовою ж характеристикою практик соціальної допомоги, на нашу думку є їх саморегуляція. Адже власники ресурсів конвертують їх у практики без безпосереднього участі та декларування з боку держави. Так само і реципієнти цієї допомоги отримують її на основі довіри, оминаючи бюрократичні процедури, які часто стають на заваді отримання певної форми допомоги. Таким чином

суспільство здатне самостійно та швидко визначати та реагувати на соціальні негаразди, що призводить до значного зниження ризиків соціальних потреб.

Література:

1. Антонова Н.Л. Социальная практика: Теоретико-методологические основания исследовательского анализа / Н. Л. Антонова // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – №4(70). – С.92-98.
2. Бондаренко М. Ю. Соціальний капітал як основа розвитку громадянського суспільства [Електронний ресурс] / М. Ю. Бондаренко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2011_2/txts/Bondarenko.pdf.
3. Бурдые П. Начала. Choses dites / П. Бурдые / Пер. с фр. Н. А. Шматко. – М. – 1994. – 288 с.
4. Бурдые П. Практический смысл / П. Бурдые. – / Пер. с фр.: А. Т. Бикбов, К. Д. Вознесенская, С. Н. Зенкин, Н. А. Шматко; Отв. ред. пер. и Послесл. Н. А. Шматко. – СПб.:Алетейя, М.: «Институт экспериментальной социологии». – 2001 г. – 562 с.
5. Буяшенко В. В. Соціальна допомога в контексті повсякденності / В. В. Буяшенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 39. – С. 161-173.
6. Волков В. В. О концепции практик(и) в социальных науках / В. В. Волков // Социологические исследования. – 1997. – №6. – С.9-23.
7. Гаврілова Н. Нові форми соціальної діяльності релігійних організацій / Н. Гаврілова // Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Релігія і церква в сучасній Україні: стан, проблеми, перспективи». – Київ, 2007. – С. 121-127.
8. Гуськова Н. Д. Современные теории социального капитала / Н. Д. Гуськова, А. П. Ключева // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Общественные науки. – 2012. – №2. – С.152-160.
9. Домаранська А. Практики допомоги: інноваційний потенціал у кризовому соціумі / А. Домаранська / Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. – 2015. – Вип. 2 (16). – С. 104-111.
10. Єлагін В. П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В. П. Єлагін // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1. – С. 46-55.
11. Кіреєва О. Б. Тенденції розвитку теорії «соціального капіталу» [Електронний ресурс] / О. Б. Кіреєва. – Режим доступу: <http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2009-01/KireevaStat.pdf>
12. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С. 122-139.
13. Лазаренко І. Концепція соціального капіталу як методологічна основа дослідження соціальної допомоги / І. Лазаренко // Науково – теоретичний і громадсько – політичний альманах «Грані». – №11/1 (127). – С. 102-105.
14. Макаренко В. А. До питання інтерпретації поняття «соціальний капітал» у сучасному соціологічному теоретизуванні / В. А. Макаренко // Вісник ДНУ серія: філософія, соціологія, політологія. – 2010. – №20. – С. 112-117.
15. Панченко В. Ю. О понятии социальной помощи в современном обществе / В. Ю. Панченко // СоцИс. – 2012. – №5. – С. 13-18.
16. Патнем Р. Д. Творения демократії. Традиції творення громадської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнем, Р. Леонарді, Р. Й. Нанетті. – К. : Основи, 2001. – С. 304.
17. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация [Електронний ресурс] / В. В. Радаев. – Режим доступу: <http://ecsoc.hse.ru/2002-3-4.html>
18. Рябінчук М. В. Соціальний капітал: структура та зміст / М. В. Рябінчук // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2012. – № 2. – С. 59-64.
19. Середа Ю. В. Соціальний капітал в Україні та інших країнах Європи: легітимність агрегованого конструкту / Ю. В. Середа // Український соціум. – 2013. – № 4. – С. 81-97.
20. Сидор П. І. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти та вітчизняна практика / П. І. Сидор // Ефективна економіка. – 2015. – № 9. – С. 23-31.
21. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М. : АСТ, 2008. – 730 с.
22. Шугальский С. С. Социальные практики: интерпретация понятия / Шугальский С. С. // Знание. Понимание. Умение. – 2012. – № 2. – С. 276–280.